

Słowo od redaktorów

Tematyka podejmowana na łamach *Litteraria Copernicana* ma z naszej perspektywy podwójny wymiar – uniwersalny i ten związany z kilkoma ważnymi rocznicami, zwłaszcza z 620-leciem osadnictwa Tatarów na ziemiach byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego, ze 100-leciem odzyskania przez Polskę niepodległości oraz z 50-leciem subdyscypliny naukowej zwanej *kitabistyką*.

Uczestnicy wydarzenia na skalę międzynarodową – obchodów 620. rocznicy osadnictwa Tatarów w Wielkim Księstwie, zorganizowanych przez Uniwersytety z Polski (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu; Uniwersytet w Białymstoku), Litwy (Uniwersytet Wileński) i Białorusi (Grodzieński Państwowy Uniwersytet im. Janki Kupały) przy współudziale organizacji tatarskich, w tym m.in. Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP i Związku Tatarów RP oraz wielu gmin wyznaniowych z krajów współtworzących niegdyś Wielkie Księstwo Litewskie oraz Rzeczypospolitą Obojga Narodów podjęli refleksję nad wielowiekową obecnością Tatarów-muzułmanów na ziemiach Słowian. Obchodom towarzyszyły spotkania naukowe i prelekcje w ramach cyklu „Tatarzy-muzułmanie Wielkiego Księstwa Litewskiego: przeszłość, teraźniejszość, przyszłość. 620 lat Tatarów w historii, religii i kulturze Białorusi, Litwy i Polski”, mającego swoje odśłony w 2017 r. w trzech wymienionych krajach. Badacze pochyliли się nad tym historyczno-politycznym fenomenem, który zaistniał pięć wieków wcześniej, niż dzisiejsza wspólnota państw europejskich, czyli współczesna Unia Europejska.

Już bowiem u schyłku XIV w. wyznający islam Tatarzy – przenosząc się do chrześcijańskiego Wielkiego Księstwa Litewskiego – przynieśli ze sobą własną religię, odmienną kulturę i język, inną tradycję, inne zwyczaje i obyczaje, a także inne uznawane przez siebie wartości. Orientalni przybysze najpierw znad Wołgi, później także z krymskiej Złotej Ordy, byli ówczesnymi uchodźcami oraz imigrantami szukającymi bezpiecznego i spokojnego życia dla siebie i swych rodzin. Wielkie Księstwo Litewskie, a także Rzeczpospolita Obojga Narodów przyjęły ich gościnnie, a oni przez ponad sześćset lat pozostali lojalnymi obywatelami, służąc przybranej Ojczyźnie pracą, a w razie potrzeby – przelewając w jej obronie krew. W zamian cieszyli się pełną tolerancją, opieką państwa i równością praw obywatelskich. Tutaj, w warunkach diaspory, przechowali przez ponad sześć wieków swoją religię i pamięć plemiennego, stepowego pochodzenia, tutaj stworzyli swe oryginalne piśmiennictwo, będące dzisiaj przedmiotem wszechstronnych badań naukowych w ramach nowej subdyscypliny naukowej zwanej *kitabistyką*.

Losy tego ludu orientального w historii Wielkiego Księstwa Litewskiego mogą dostarczyć zweryfikowanych wzorów i sposobów skutecznego rozwiązywania trudnych

problemów integracji odmiennych kultur, dwóch często wrogich sobie cywilizacji. Badacze historii i kultury Tatarów-muzułmanów Wielkiego Księstwa Litewskiego odnoszą do nich piękne słowa: *Tatarzy szczeropolscy*. Współcześni Tatarzy polscy mają świadomość, że przez wieki wspólnej egzystencji zostali obłaskawieni Słowiańszczyzną:

Jesteśmy obłaskawieni Słowiańszczyzną. [...] Jesteśmy Tatarzy staropolscy, a prof. Irena Sławińska z KUL mówiła o nas „szczeropolscy Tatarzy”. Przez wieki żyliśmy w słowiańskim otoczeniu. Nie byliśmy prześladowani. Byliśmy krajanami. Może to zdecydowało o naszym przywiązaniu do Rzeczypospolitej, o tym, że zatraciliśmy język, a nawet wschodnie rysy. Ale przechowaliśmy islam [...]. Przez sześćset lat byliśmy inkrustowani Słowiańszczyzną. Nawet nasze meczety wyglądają jak cerkiewki, kościółki. Ale to meczety! Nas nie trzeba nawracać*.

Fakty te należy widzieć i oceniać zwłaszcza w kontekście trudnych współczesnych wydarzeń społeczno-politycznych w Europie i na świecie, przy niebezpiecznym zderzeniu wartości Orientu z wartościami Occidentu.

Na zawartość tomu *Litteraria Copernicana* składają się zatem rozprawy i studia osób, które od wielu lat badają spuściznę kulturową Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wśród nich są rodowici Tatarzy z Polski, Litwy, Białorusi, Ukrainy, Rosji (Tatarstanu i Nogajowie z Republiki Karaczajo-Czerkieskiej), Bułgarii i Turcji. Podjęta przez nich tematyka ma wymiar ponadczasowy. Dotyczy bowiem fenomenu Wielkiego Księstwa Litewskiego jako miejsca zgodnej koegzystencji wielu narodowości, języków i kultur. Obejmuje więc swoim zakresem spuściznę kulturową litewsko-polskich Tatarów, w tym ich piśmiennictwo religijne oraz miejsca wspólnej pamięci – m.in. meczety i mizary. Na tom składają się ponadto artykuły z zakresu historii osadnictwa i dalszych losów Tatarów na ziemiach byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Prezentowana tematyka dotyczy również dziejów i dziedzictwa kulturowego Nogajów, Tatarów krymskich i kazańskich oraz Karaimów.

Mamy nadzieję, że zaprezentowane treści nie tylko pozwolą na odkrywanie kolejnych kart wspólnej historii, ale też wskażą kierunki rozwoju współczesnej tatarskiej kultury, przy zachowaniu i poszanowaniu odrębnych tożsamości.

Wartością niniejszej publikacji jest zatem prezentacja naukowej refleksji przedstawicieli świata Orientu i Occidentu nad naszą wspólną historią, współczesnością i przyszłością.

Joanna Kulwicka-Kamińska
Czesław Łapicz
Galina Miškinienė

* Wypowiedź tatarskiego intelektualisty Macieja Konopackiego w rozmowie z E. Południk 2004. „Szczeropolscy Tatarzy i partia Boga”. *Rzeczpospolita* 259 [z dnia 4 listopada].

Editors' Preface

The subject matter discussed in the pages of “Litteraria Copernicana” has from our perspective a dual dimension – universal and that related to several important anniversaries, especially with the 620th anniversary of the Tatar settlement in the lands of the former Grand Duchy of Lithuania, with the 100th anniversary of Poland regaining independence and the 50th anniversary of a scientific subdiscipline called kitabistics.

Participants of the event on an international scale – the celebration of the 620th anniversary of the Tartar settlement in the Grand Duchy, organized by Universities from Poland (Nicolaus Copernicus University in Toruń; University of Białystok), Lithuania (Vilnius University) and Belarus (Yanka Kupala State University of Grodno) at participation of Tatar organizations, including the Muslim Religious Union in the Republic of Poland and the Association of Tatars of the Republic of Poland as well as many denominational communes from the countries once co-constituting the Grand Duchy of Lithuania and the Polish-Lithuanian Commonwealth have undertaken reflection on the centuries-old presence of Tatar-Muslims in the lands of the Slavs. The celebrations were accompanied by scientific meetings and lectures as part of the cycle “Tatars-Muslims of the Grand Duchy of Lithuania: past, present, future. 620 years of Tatars in the history, religion and culture of Belarus, Lithuania and Poland”, which has its editions in 2017 in the three countries mentioned. Researchers bent over this historical and political phenomenon that occurred five centuries earlier than today’s community of the European countries, i.e. the modern European Union.

Already at the end of the 14th century, Islamic Tatars – moving to the Christian Grand Duchy of Lithuania – brought with them their own religion, different culture and language, a different tradition, different customs, as well as other values recognized by them. Oriental arrivals first from the Volga, and later also from the Crimean Golden Horde, were then refugees and immigrants seeking a safe and peaceful life for themselves and their families. The Grand Duchy of Lithuania and the Polish-Lithuanian Commonwealth welcomed them hospitably, and they remained loyal citizens for over six hundred years, serving their adopted homeland with work and, if necessary, shed blood in its defense. In return, they enjoyed full tolerance, state protection and equal civil rights. Here, under the conditions of the diaspora, they stored their religion and memory of tribal, steppe, origin for over six centuries, here they created their original literature, which is now the subject of comprehensive scientific research as part of a new scientific subdiscipline called kitabistics.

The fate of this Oriental people in the history of the Grand Duchy of Lithuania can provide verified models and ways to effectively solve the difficult problems of integration of different cultures, two often hostile civilizations. Researchers of the history and culture of the Tatars-Muslims of the Grand Duchy of Lithuania refer to them beautiful words:

Tatarzy szczeropolscy (truly Polish Tatars). Contemporary Polish Tatars are aware that for centuries, they have been tamed by the Slavic culture.

We are tamed by the Slavic culture. [...] We are Old Polish Tatars, and prof. Irena Sławińska from the Catholic University of Lublin spoke about us „szczeropolscy Tatarzy” (truly Polish Tatars). For centuries, we lived in Slavic surroundings. We were not harassed. We were countrymen. Maybe it decided about our attachment to the Commonwealth, about the fact that we lost our language and even our Eastern features. But we have kept Islam [...]. For six hundred years, we were encrusted with the Slavic culture. Even our mosques look like churches, Orthodox churches. But these are mosques! We do not need to convert.*

These facts should be seen and assessed especially in the context of difficult contemporary socio-political events in Europe and in the world, with the dangerous clash of Orient values with Occident ones.

The content of this volume of the “Litteraria Copernicana” therefore consists of dissertations and studies of researchers who for many years have been studying the cultural heritage of the Tatars of the Grand Duchy of Lithuania. Among them, there are native Tatars from Poland, Lithuania, Belarus, Ukraine, Russia (Tatarstan and the Nogais from the Karachay-Cherkess Republic), Bulgaria and Turkey. The subject matter they undertake has a timeless dimension. It concerns the phenomenon of the Grand Duchy of Lithuania as a place of coexistence of many nationalities, languages and cultures. Thus, it covers the cultural heritage of Lithuanian-Polish Tatars, including their religious writing and memorial sites – including mosques and mizars. The volume also contains articles on the history of settlement and the future of the Tatars in the lands of the former Grand Duchy of Lithuania. The presented topics also apply to the fate and cultural heritage of Nogai, Crimean and Kazan Tatars and Karaims.

We hope that the content presented will not only allow you to discover the next pages of the common history, but also show the directions of development of the contemporary Tatar culture, while maintaining and respecting separate identities.

The value of this publication is that the representatives of the world of Orient and Occident present their scientific reflection of on our common history, present and future.

*Joanna Kulwicka-Kamińska
Czesław Łapicz
Galina Miškinienė*

* Statement of Tatar intellectual Maciej Konopacki in an interview with E. Południk 2004. „Szczeropolscy Tatarzy i partia Boga”. *Rzeczpospolita* 259 [November 4th].

Предисловие редакторов

С нашей точки зрения тема, рассматриваемая в *Litteraria Copernicana*, имеет двойное значение – универсальное и связанное с несколькими важными юбилеями, в частности, с 620-летием поселения татар на землях бывшего Великого княжества Литовского, 100-летием восстановления независимости Польши и 50-летием научной субдисциплины – *китабистики*.

Участники мероприятия международного масштаба – празднования 620-летия поселения татар в Великом княжестве, организованного университетами Польши (Университет Николая Коперника в г. Торунь; Белостокский государственный университет), Литвы (Вильнюсский университет) и Беларуси (Гродненский государственный университет имени Янки Купалы), при содействии татарских организаций, в том числе Мусульманского религиозного союза Польской Республики и Союза татар Польской Республики, а также многими религиозными общинами из стран, когда-то входивших в состав Великого княжества Литовского и Речи Посполитой Обоих Народов, приступили к обсуждению вопросов, касающихся многовекового присутствия мусульманских татар на землях славян. Праздничные мероприятия сопровождались научными встречами и лекциями из серии «Татары-мусульмане Великого княжества Литовского: прошлое, настоящее, будущее. 620 лет татар в истории, религии и культуре Беларуси, Литвы и Польши», которые в 2017 г. проходили в трех упомянутых выше странах. Исследователи занялись этим историко-политическим феноменом, который возник на пять столетий раньше, чем нынешнее сообщество европейских государств, то есть современный Европейский Союз.

Уже в конце XIV века последователи ислама – татары, переселившиеся в христианское Великое княжество Литовское, принесли с собой свою религию, иную культуру и язык, иные традиции, иные обычаи и нравы, иные признаваемые ими ценности. Восточные пришельцы из Волго-Уральского региона, Золотой Орды, а несколько позднее Крымского ханства и Ногайской Орды, были в то время беженцами и эмигрантами, ищущими безопасную и спокойную жизнь для себя и своих семей. Великое княжество Литовское и Речь Посполитая Обоих Народов гостеприимно их приняли, а они более шестисот лет оставались лояльными гражданами, служили своей родине трудом и, в случае необходимости, проливали кровь, защищая ее. Взамен они пользовались полным толерантным отношением, защитой со стороны государства и равными гражданскими правами. Здесь, в условиях диаспоры, они более шести веков сохраняли свою религию и память о родоплеменном степном происхождении, здесь они создали свою своеобразную систему письменности, которая сегодня является предметом

всесторонних научных исследований в рамках новой научной субдисциплины, получившей название *китабистика*.

Судьбы этого восточного народа в истории Великого княжества Литовского могут предоставить проверенные модели и пути эффективного решения сложных проблем интеграции разных культур, двух часто враждебных цивилизаций. Исследователи истории и культуры мусульман-татар Великого княжества Литовского дали им прекрасное название: *Tatarzy szczeropolscy* (*коренные польские татары*).

Современные польские татары знают о том, что на протяжении веков своего совместного существования они были обласканы славянами:

Мы обласканы славянами. [...] Мы – старопольские татары, а профессор Ирена Славиньская из Люблинского католического университета называла нас «szczeropolscy Tatarzy» (коренные польские татары). На протяжении многих веков мы жили в славянской среде. Нас не преследовали. Мы были земляками. Может быть, это стало причиной нашей привязанности к Речи Посполитой и того, что мы потеряли наш язык и даже наши восточные черты. Но мы сохранили ислам [...]. Шестьсот лет мы впитывали славянскую культуру. Даже наши мечети похожи на православные церкви, храмы. Но ведь это мечети! Нас не следует заставлять принимать другую веру*.

Эти факты следует рассматривать и оценивать, прежде всего, в контексте сложных современных общественно-политических событий, происходящих в Европе и мире, во время опасного столкновения восточных ценностей с ценностями Запада.

В данный том *Litteraria Copernicana* включены научные статьи и исследования ученых, в течение многих лет изучающих культурное наследие татар Великого княжества Литовского. Среди них коренные татары из Польши, Литвы, Беларуси, Украины, России (Татарстана и ногайцы из Карачаево-Черкесской Республики), Болгарии и Турции. Рассматриваемые ими вопросы имеют вечный смысл, потому что касаются феномена Великого княжества Литовского как места гармоничного сосуществования многих национальностей, языков и культур. Они охватывают культурное наследие литовско-польских татар, включающее их религиозные писания и места общей памяти – в том числе, мечети и мизары. Кроме того, в том вошли статьи, затрагивающие вопросы истории заселения и дальнейшей судьбы татар на землях бывшего Великого княжества Литовского. Представленная тематика касается также судьбы и культурного наследия ногайцев, крымских и казанских татар и караимов.

Надеемся, что представленные материалы позволят не только открывать очередные страницы совместной истории, но и укажут направления развития современной татарской культуры, сохраняя при этом уважение к отдельным народам.

Ценность данной публикации заключается в изложении научных размышлений представителей Востока и Запада о нашей общей истории, настоящем и будущем.

Joanna Kulwicka-Kamińska
Czesław Łapicz
Galina Miškinienė

* Высказывание татарского интеллектуала Мацея Конопачко в интервью с E. Południk 2004. „Szczeropolscy Tatarzy i partia Boga”. *Rzeczpospolita* 259 [от 4 ноября].